

Vakwerkhuis in de voormalige Bokstraat, thans van Hasseltkade te Maastricht. De oostzijde dier straat, welke tegen de stadsmuur was gebouwd, werd afgebroken voor het graven van het kanaal van Maastricht naar Luik en daarmede dit huis. Hier verbleef van 27 op 28 juli 1717 Czaar Peter de Grote van Rusland  
Schilderij van J. C. A. Alexander Schaepkens (1815—1899).

BULLETIN VAN DE HISTORISCHE KUNSTKRING  
HET LAND VAN HERLE

---

**HET VAKWERKHUIS  
IN LIMBURG**

ONTWIKKELING, BOUW EN BEWONING

DOOR

P. A. SCHOLS



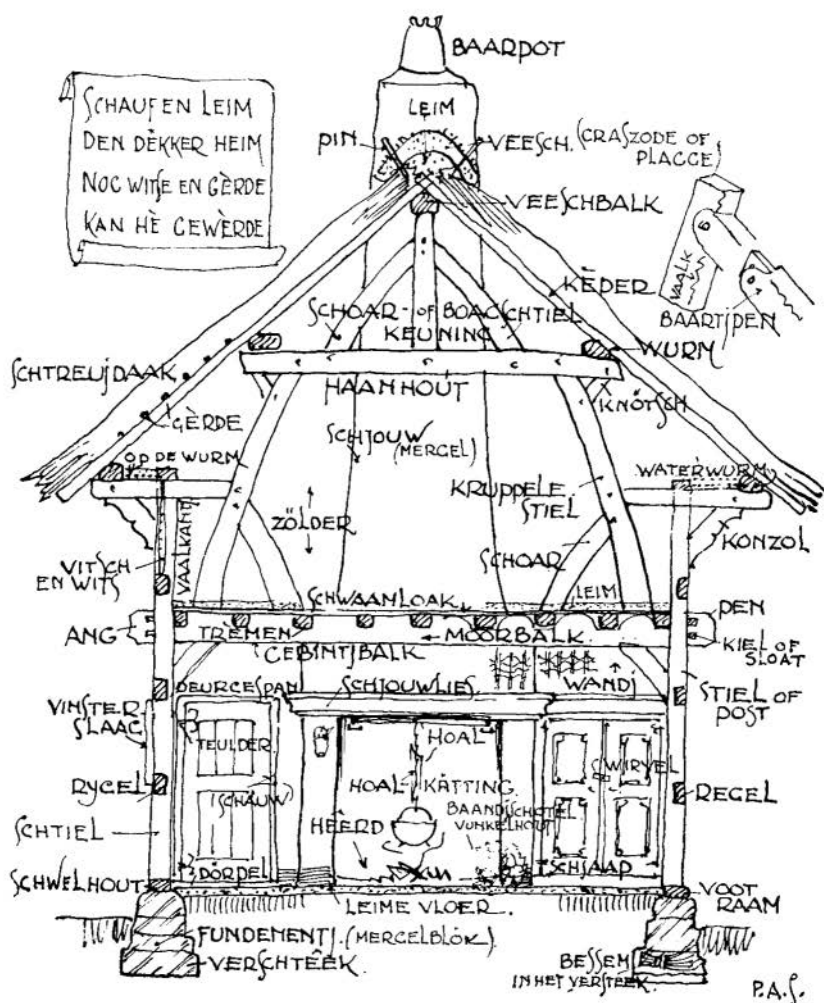
Huis te Puth

## VOORWOORD

L. S.

*D*it dubbel-nummer van het Bulletin verschijnt in samenwerking met de stichting tot instandhouding van voortbrengselen der gewestelijke bouwkunst in Limburg (Restauratie-stichting Limburg), die de tekst gelijktijdig uitgeeft als deel 9 van de „Gulden Reeks van Limburgse Monumenten”. Het is gewijd aan de vakwerkbouw, die eeuwen lang de bouwwijze was in onze streken en het beeld van onze dorpen beheerste. Thans is de vakwerkbouw een verdwijnend verschijnsel. Het is daarom een gelukkige gedachte van de architect Schols geweest, hieraan zijn aandacht te wijden en wat hij nog op dat gebied aantrof, vast te leggen. Zijn kennis als bouwkundige en zijn gave als tekenaar stelden hem in staat op deskundige en vaardige wijze een beeld te geven van de vakwerkbouw in het algemeen en vakwerkgebouwen in ons gewest. De rijke illustrering is mogelijk geworden, doordat de Restauratie-stichting de kosten van de cliché's voor haar rekening genomen heeft, waarvoor wij zeer erkentelijk zijn.

*De Redactie.*



Afb. 1. Het vakwerkhuis met de Limburgse benaming der onderdelen.

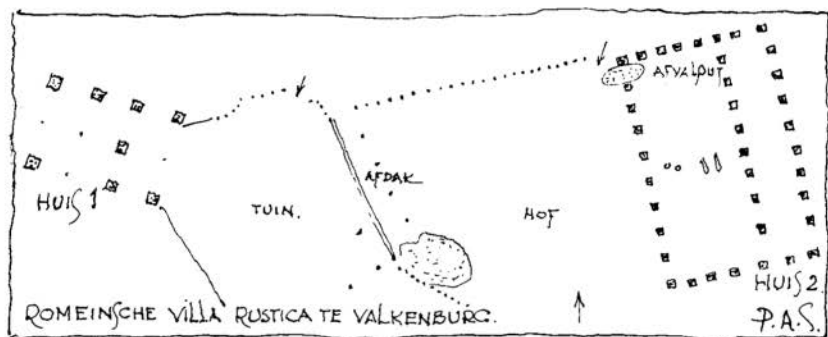
*Hout, leem en stro*

**O**NDER „vakwerken” in de woningbouw verstaat men een samenstelling van stijlen, posten, gebintbalken, regels, enz., die een geraamte vormen, vakkundig in elkaar gewerkt tot een star geheel. Waar wanden moeten komen, worden de open vakken met „windwerk” afgesloten. Dit pleistert men van binnen en van buiten met leem. De deur- en raamopeningen vormen een onderdeel van het vakwerk en vragen dus geen losse bouwelementen.

De vakwerkbouwer gebruikte alleen steen voor de funderingen. Het overig materiaal bestond dus uit het meest voor de hand liggende, nl. hout, leem en stro. De fundering ligt gewoonlijk maar eventjes in de grond en bestaat uit een of twee lagen mergelblokken of losse stenen. Op de fundering — die dus tot boven de grond reikte — is eerst het raamwerk (geschwel) aangebracht, waarop dan de verschillende stijlen en posten hun plaats vonden (zie afb. 1).

## ONTWIKKELING VAN DE VAKWERKBOUW.

Tienduizenden jaren geleden zwierven over onze lössgronden al mensen, families, die zich voedden met wilde planten en vruchten en waarvan de mannen met pijl en boog achter het wild aanzaten. Het aantal mensen was toen nog gering, vermoedelijk slechts één enkele clan, die zich in een bepaald jachtgebied bewoog. Of die trekkers er al een vaste woonplaats op nahielden, moeten wij betwijfelen. Voor de nacht behielp men zich waarschijnlijk met windschermen of provisorische nachtlegers, samengesteld uit het ter beschikking staande materiaal. Wij kunnen ons verder



Afb. 2. Grondplan uit het Prov. museum te Maastricht.

voorstellen, dat elk jachtgebied steeds kleiner werd door verdeling en op de duur niet genoeg voedsel kon opleveren voor de erop levende mensen. Dit leidde tenslotte tot het beoefenen van landbouw. Vanzelf had dit tot gevolg, dat men het zwerven moest opgeven en nu ook een meer duurzaam onderkomen maakte, bestemd voor mensen en de berging van producten. Voor zover iets in de grond terecht kwam, hetzij palen, gebakken potten of vuurstenen gereedschap, is hiervan een spoor achtergebleven. Aan de hand van deze vondsten kan men de verdere ontwikkeling nagaan. Van vuursteen, die steeds doelmatiger werd bewerkt, als grondstof, kwam men op brons en van brons op ijzer.

Voor zijn onderkomen o.a. groef de mens in de nabijheid van stromend water palen in de grond, waarop een dak kon worden aangebracht. Tussen die palen stapelde hij b.v. heiplaggen of graszoden op, om zo een afgesloten ruimte te krijgen. Ook kan hij toen gebruik hebben gemaakt van staken en twijgen voor het maken van een lemen wand. Die palen en

staken, zo maar in de grond gezet, hadden echter geen lange levensduur, zodat ze herhaaldelijk moesten worden vervangen. Het hout rot nl. door de vocht bij de grond spoedig weg. Deze ervaring leerde de mens ten slotte een hut te construeren, waarvan de houten delen kwamen te rusten op hoekstenen en klippen. Nu de posten der hutten niet meer ingegraven werden, was men gedwongen *bovengronds* een constructie te ontwikkelen, die de nodige stabiliteit verzekerde. Vanuit een technisch oogpunt is er tussen een z.g. paalwoning en een vakwerkhuis een groot verschil, al is de uiterlijke vorm nagenoeg dezelfde. Bij paalwoningen zal men geen constructies aantreffen met pen- en gatverbindingen, zoals voor een gebintbalk of voor „regel” werk (zie afb. 1). Juist bij toepassing van de gebintbalk komt de gehele binnenruimte vrij van steunpunten voor het dak, terwijl bij paalwoningen deze steunen hinderlijk in de weg blijven staan. Natuurlijk zal er ook wel eens een gebintbalk gelegd zijn op *in* de grond gegraven posten. De ontwikkeling van de statische bouwwijze tot de krachten- en lastenverdeling betekende in elk geval een belangrijke evolutie van de menselijke geest.



Afb. 3. Gulpen in de 17e eeuw.

Uit : „De Bronk”, jg 1953-'54.





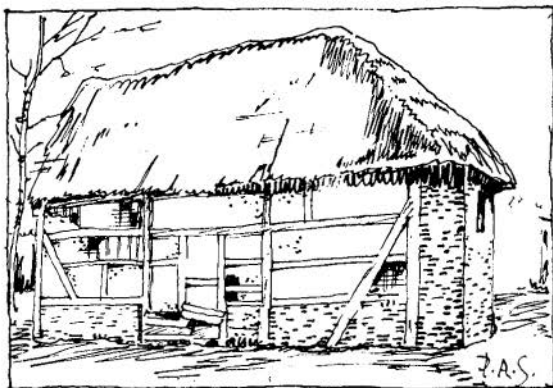
Afb. 4. Vakwerkhoeve te Hobbelrade.  
Het woongedeelte is in baksteen naar voren gebouwd.

Op de lössgronden worden de oudste sporen van gebouwen gedateerd op tenminste 6000 jaar geleden. Ze zijn teruggevonden te Elsloo, Stein, Sittard en Geleen, dank zij de bouw met palen, welker rottingsproces een donker spoor heeft achtergelaten. Wanneer die paalsporen maar dieper zitten dan de ploegvoren uit lang vergane tijden, weet de archeoloog ze wel te constateren.

De mensen die ze gebouwd hebben, worden genoemd de Bandkeramikers naar de banden, waarmede hun aardewerk werd versierd. Het werkelijk „binden” en het maken van doelmatige „banden” moet eenzelfde rol gespeeld hebben als nu onze spijkers. Zij leefden in dezelfde tijd als de bouwers van de beroemde koningsgraven in Egypte. Aangezien hun gereedschap van niet veel mindere kwaliteit was als dat van de pyramidebouwers, doet het vreemd aan, dat ze „huizen” zouden hebben opgericht, die door een verkeerde materiaalbewerking weer snel te gronde moesten gaan. Wij achten het zeer waarschijnlijk, dat ze best in staat waren om een bescheiden vakwerkhuis of blokhut vakkundig samen te stellen, maar dat ze die *lange schuren*<sup>1)</sup> elders plaatsten op de akker, waar ze hun producten oogsten, ver van de zo gevaarlijke huiselijke vuurhaarden. Tegen de tijd, dat die schuur (5 M. breed en tot 36 M. lang) begon te verslijten, moesten ze toch die grond braak laten liggen om elders te

1) Schrijver dezes is in afwijking der gangbare mening der archaeologen Dr. Modderman en Dr. Waterbolk, de mening toegedaan, dat die lange gebouwen niet tot woning dienden, doch slechts korte tijd dienst deden. Zie verder voor de recente opgravingen te Elsloo blz. 35.

Afb. 5.  
Schoor met een  
naar voren gebouwde  
stenen gevel  
(Heerlerheide).



kunnen boeren. Er wordt tot heden in of buiten die schuren geen brandhaard aangetroffen, terwijl de gebruiksvoorwerpen er ook niet zo bijzonder dik gezaaid liggen. Dit pleit niet voor een permanente bewoning. Het vinden van verbrande leem in een „standspoor” en houtskool in de paalgaten wijst op een ramp voor de bezitter. Omtrent *het begin* van de vakwerkbouw weten wij weinig, omdat het fundament toen nog uitgevonden moest worden. Een vakwerkhuis op enige losse stenen op de grond kan moeilijk een spoor achterlaten. Het moet echter aan haar aanwezigheid worden toegeschreven, dat we nu een sprong van vierduizend jaar moeten maken tot we op onze lössgronden de Romeinse kolonisten aantreffen met hun machtige *stenen* gebouwen. Hiervan vinden wij de grondsporen wel terug. Aangezien we tevens nog beschikken over een Romeinse literatuur (b.v. Vitruvius en Strabo) weten wij, dat de inheemse bewoners inderdaad bouwden in vakwerken met hoge gevels, strooien daken en lemen wanden. Hiervoor is die eeuwenlange bouwontwikkeling nodig geweest.

Tekening No. 2 geeft de gegevens van een opgraving te Valkenburg uit de Romeinse tijd.

Hier zijn de hoekstenen en klippen, die steeds zomaar *op* de grond gelegd werden, nu eens echt gefundeerd. Er waren putjes gegraven en met 'n soort beton volgestort. Hierop bracht men de draagstenen aan (mergelblokken?).

Omdat de fundering geen gesloten geheel was, zoals onder een stenen huis, kon de woonvloer niet op de grond aangebracht worden. Deze moest hoger liggen. Daardoor was er onder de woonvloer een open ruimte, zoals dit ook te zien is in tekening No. 22. De afvalput die gedeeltelijk onder huis No. 2 lag, duidt ook op een open ruimte, evenals de onderslagbalk in huis No. 1.

De bovenbouw op die klippen en hoekstenen kan alleen vakwerk geweest zijn, waarbij de funderingstechniek van de Romeinen in toepassing gebracht was.

Later heeft men de *gesloten* fundering van de stenen bouwwerken óók voor de vakwerkbouw toegepast, hetgeen de houten vloerconstructie uit-

spaarde. Maar men moest zodoende direct op de grond gaan wonen hetgeen het „er onderkruipen” onmogelijk maakte.

Ook na het verdwijnen van de Romeinen in de 5e eeuw na Chr. werd er nog niet in steen gebouwd. Zelfs de cultus schijnt er niet toe genoopt te hebben: de inheemse goden bewoonden de vrije natuur en konden dus niet in een gebouw worden ondergebracht. In de Germaanse wetboeken worden dan ook onderdelen van vakwerkbouw vermeld, die ons de samenstelling der woningen bij de verschillende bevolkingsgroeperingen enigermate helpen bepalen. Tréfois deelt mede, dat vakwerkbouw in de 6e eeuw bij de West-Goten in het geromaniseerde Spanje vrij algemeen in gebruik was.

Pas in de Karolingische tijd is men hier opnieuw in steen gaan bouwen. Het waren toen kloosters, die bouwmeesters of ambachtslieden uit het zuiden lieten overkomen om kloosters en kerken te bouwen. In de 11e eeuw volgden de dorpsheren, doch in de normale woningbouw bleef men vakwerken toepassen, ook in de nu zich vormende steden. De „bouman”,



Afb. 6.  
Vakwerk te Helle  
(Nuth)

d.i. vakwerkbouwer, bleef ook in de middeleeuwen de voornaamste constructeur en ingenieur. Aan zijn invloed op de steenhouwers moet het worden toegeschreven, dat de Romaanse stijl evolueerde tot de Gotische. Immers de functie van stijlen, posten, schoren enz. in de vakwerkbouw werd in de Gotische steenbouw overgenomen door pijlers, steunberen, contreforten en luchtbogen. De eigenlijke muren werden nu zo ontlast, dat er grote hoge ramen in geplaatst konden worden naar analogie van de vakwerkbouw, waarbij men de wanden tussen het geraamte van leem maakte. Alle lasten en spanningen waren immers opgevangen door de steunelementen.

Ook in de steenbouw was zo de overgang van het statische naar de krachten- en lastenverdeling voltrokken met als hoogtepunt de beroemde Gotische cathedraalen. Zij konden alleen een product van noord-west Europa zijn, omdat in de zuidelijke landen de leerschool voor de vakwerkbouw toen niet aanwezig was.



Afb. 7. Vakwerkwoning met puthuisje te Nagelbeck.

Voor wat de woningbouw betreft bleef men in de steden tot de 17e en in de dorpen tot de 19e eeuw in vakwerk bouwen. Het is de renaissancestijl geweest, die constructief weer „statisch” was, die de steenbouw ook daar ingang deed vinden. De steden gingen hierin voor, omdat de bestuurders er een middel in zagen om het brandgevaar te verminderen. Te Maastricht werden de burgers vanaf de 16e eeuw resp. verplicht de stro-daken te verwijderen, de lemen vakken te vervangen door steen en nieuwe huizen geheel in steen te bouwen. Zo ontstonden ook de vele stenen vóór-bouwen, vaak ten koste van de rijweg. Vandaar de aanstelling van rooi-meesters, die dat euvel moesten bestrijden. De vele voldongen feiten moeten hebben geleid tot de erg smalle straatjes. Het meest bekende voorbeeld van vakwerkbouw te Maastricht is het Dinghuis met zijn later in hardsteen vernieuwde voorgevel. De overige wanden hebben een baksteenvulling.

In onze buurlanden vinden we nu nog steeds vakwerkhuizen van een voorname allure. Monumentale gebouwen met overkragende verdiepingen, voorzien van siersnijwerk in gotische of renaissancestijl uit de 15e en 16e eeuw. Ze gaan nog eeuwen mee!

Hetgeen wij hier nog bezitten aan vakwerkbouw is meer landelijk, geheel ten dienste van het agrarisch bedrijf. Boerenhuizen met schuren en stallen zonder enige pretentie, maar daarom niet minder bekoorlijk vanwege de erover liggende patina. Het zijn de copiën van weer oudere copiën van

wie weet hoe ver terug. Ze zijn voor de eigen bevolking zo algemeen en gewoon geworden, dat men er niets ààn vindt, vooral nu ze de laatste halve eeuw slecht onderhouden werden wegens het feit, dat een stenen huis voor eenieder bereikbaar is geworden. Vandaar het versje:

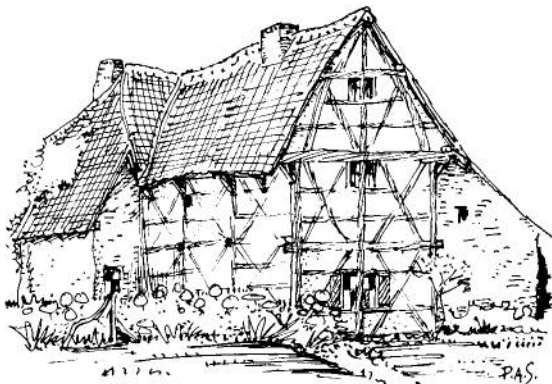
„LEIME BUJ”, „ERM LUJ”.

Toch is een zeker eerherstel voor de oudste getuigen van de constructieve ontwikkeling der noord-west Europese bouwkunst alleszins billijk en gewenst. Zulks temeer, nu in de meeste gevallen de bijzonder zware en degelijke constructie en soms ook ruime afmetingen een aanpassing aan moderne eisen ook economisch rechtvaardigt. Zij blijven dan in hun eenvoud en constructie de fröbeltijd vertegenwoordigen van een bouwtechnische ontwikkeling, welke over de gehele wereld is uitgestraald.

Moge het voorbeeld van onze oosterburen worden nagevolgd, waar men heeft ingezien, dat de vakwerkhuisen na herstel niet weinig bijdragen tot de verlevendiging van het dorpschoon en daarmee tot een trek van vreemdelingen.

### SPREIDINGSGEBIED VAN DE VAKWERKBOUW.

Zoals we zagen is in geheel noord-west Europa vakwerkbouw van ouds inheems geweest. Het spreekt vanzelf, dat in zulk een groot gebied naar het uitwendig aspect van de in vakwerk opgetrokken woningen, groepen worden onderkend, elk met een sterk uitgesproken eigen techniek en daardoor ook met een eigen aesthetisch karakter. Voor Duitsland worden deze bouw-, stijl- en technische verschillen volgens Phleps ingedeeld in



Afb. 8.  
Een vakwerkhuis met  
diagonaal-schoren te  
Lutterade... onder  
pleisterwerk.

een Alemanische, een Nedersaksische en een Frankische zône, terwijl ten aanzien van noord-west Frankrijk altijd sprake is van de Picardisch-Normandische getimmerde woning.

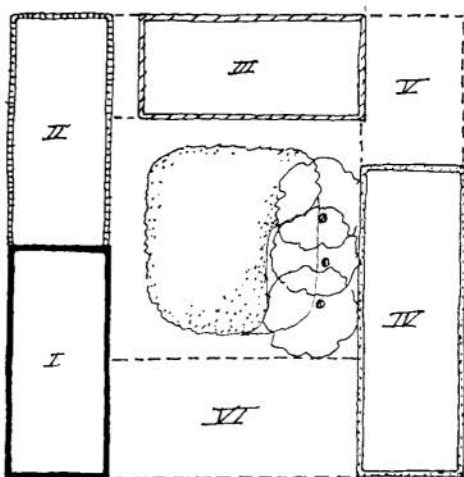
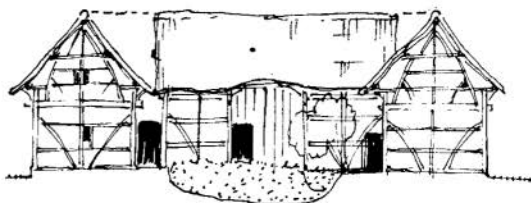
De meergenoemde schrijver Tréfois nu, behandelt als Belg uiteraard het gebied tussen Rijn en Vlaanderen, waarin ook ons Zuid Limburg gelegen is. De oostelijke zône daarvan staat volgens hem onder invloed van het Rijnland. Die invloed is merkbaar tot in Belgisch Brabant en Wallonië. De westelijke zône is die van het westelijk Vlaamse bouwtype, dat nauw verbonden is met het Picardisch-Normandische.

Tussen beide gebieden, waar een bepaalde vakwerkbouwtraditie het langst heeft nagewerkt, stelt Tréfois dan een derde houtbouwschool vast van echter een meer bescheiden samenstelling. Geografisch is hier bedoeld het lössgebied in de beide Limburgen. Bij de massaal getimmerde constructies is het geraamte hier aanmerkelijk zwaarder dan bij de overige twee bouwscholen. Dit verschil kenmerkt zich door de kloeke samenhang der onderdelen, der verticaal en horizontaal geplaatste stijlen en liggers en van het schuin schragend schoorwerk. Dit geeft Limburg wel verplichtingen!

Hoewel men hier vanwege het opvallend ver uitelkaarstaan der stijlen aan een Alemanische invloed zou kunnen gaan denken, moet het toch de Frankische stijl zijn, die hier in een aantal gevallen als voorbeeld is genomen.

In onze provincie kennen alle Zuid Limburgse gemeenten nog specimina van vakwerkbouw. Het meest talrijk treft men deze nog aan bezuiden de lijn Maastricht—Vaals. Doch ook in het Geleendal is nogal wat vakwerkbouw gespaard gebleven. Genoemd moeten worden Nuth, Schinnen, Munstergeleen, Geleen en Sittard. Vooral Geleen had nog prachtige specimina, doch deze verdwenen voor en na. Een ervan werd overgebracht naar het openluchtmuseum te Arnhem. Verder bevindt zich nog wat vakwerkbouw in de omgeving van Roermond ten O. van de Maas.

In 1955/56 heeft de Provinciale Planologische Dienst in opdracht van het College van Gedeputeerde Staten van Limburg een enquête ingesteld



Afb. 9.

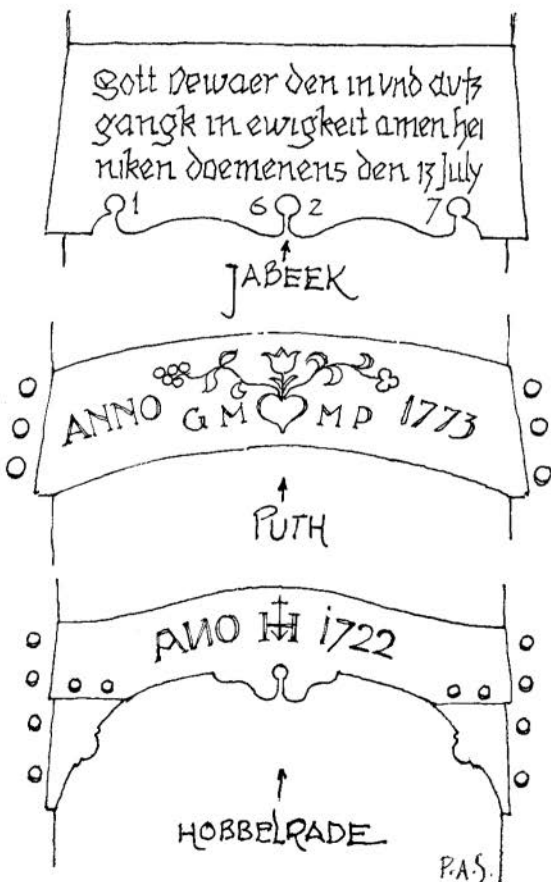
Bouwluchamen I tot VI geven aan de diverse ontwikkelingsstadia van de gesloten hoeve.

P.A.S.

naar de aanwezigheid en de toestand der vakwerkbouw bezuiden de lijn Maastricht—Vaals. Men heeft diè panden geregistreerd en gefotografeerd, welke waard zijn behouden te blijven en ook niet wegens planologische maatregelen moeten verdwijnen. Men wil trachten de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen hiervoor te interesseren. De Restauratiestichting Limburg neemt nu voornamelijk het gebied boven de aangehaalde lijn voor haar rekening.

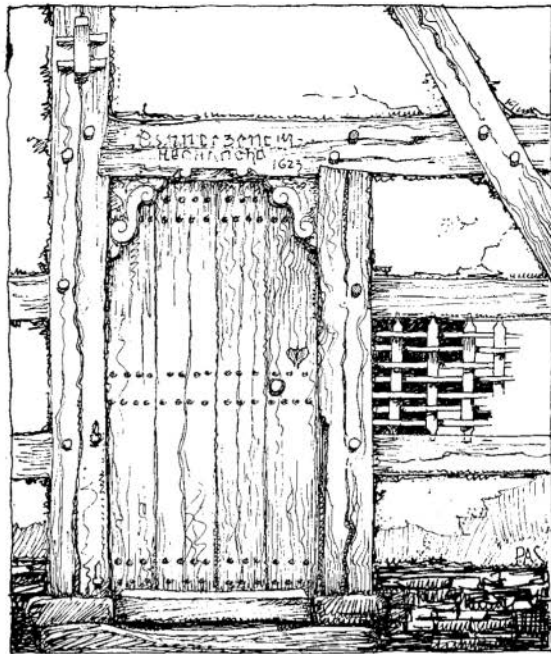
## DE VORMGEVING.

De indeling van het huis met schuur en stal en hun resp. afmetingen waren streng gebaseerd op het bedrijf; ze waren wel nergens eender, in opzet echter gelijkvormig. Het begin van een hoeve was steeds het langhuis. Geleidelijk werden er vleugels aangebouwd, totdat men eindelijk de geheel gesloten hoeve kreeg met het omsloten binnenerf. Met een Romeinse bouwwijze heeft dit niets uit te staan. Aesthetische vraag-



Afb. 10.

Diverse bovendorpels, waarin teksten en figuren zijn uitgebeiteld.



Afb. 11.

Ingang van de gerestaurceerde Chorushoeve te Munstergelceen. De versiering boven de deur is gedeeltelijk gotisch, gedeeltelijk renaissance (1623).

stukken kwamen niet aan de orde en bleven timmerman en bouwheer bespaard. Hierdoor bleven de huizen vrij van modekenmerken. Technisch moesten ze echter in orde zijn, zodat de meest betrouwbare grondslag voor een goed en mooi gebouw aanwezig was. Nergens kwamen nieuwigheden bij. Alles leidde tot het directe doel. Zo bleef er vele honderden jaren lang een zekere eenvormigheid. Het zijn a.h.w. oude documenten, die men telkens weer copieerde. Alleen het nuttige en doelmatige wist men te waarderen. Beeldwerken of schilderijen behoorden niet tot de inventaris. Een uitzondering moeten wij maken voor het kruisje op de schouw. Dit behoorde tot het huis en werd dan ook bij verhuizing op de oude plaats achtergelaten. Een vrome tekst met het jaartal in de bovendorpel boven de buitendeur gebeiteld was de boer echter welgevallig, omdat hij er een beschermende en behoudende kracht in zag. In Doenrade zagen wij het volgende boven een deur gebeiteld:

Das haus as klein gebüt  
en fast  
Omdat een grot op mie  
nit en past.

Gewoonlijk staat er: „Gott beware den in en ausgank in al eeuwigkeit † amen”. Zelden zal het stichtingsjaar onvermeld blijven, hetgeen weer iets kan zijn, dat verband hield met het gilden- of meestersteken. De timmerlieden hadden hun eigen teken, dat ze op het werkstuk aanbrachten.





Afb. 12. Interieur van een leem huisje te Daneken.

Vakwerkbouwen zijn wel eens 300 tot 400 jaar oud, soms wel krom getrokken en ook scheef hangend onder de last der jaren, doch nog steeds geschikt voor bedrijf of woning. Men moet er geen moderne maatstaf aanleggen voor wat betreft de lichtopeningen. Lucht kan er voldoende binnen. De beperkte lichtopeningen en het lage uit gewulfjes bestaande plafond, verlenen aan het vertrek een aparte sfeer. De moderne mens kan in zijn doorzichtig glazen huis wel eens verlangen naar de warme beslotenheid van dat boerenvertrek.

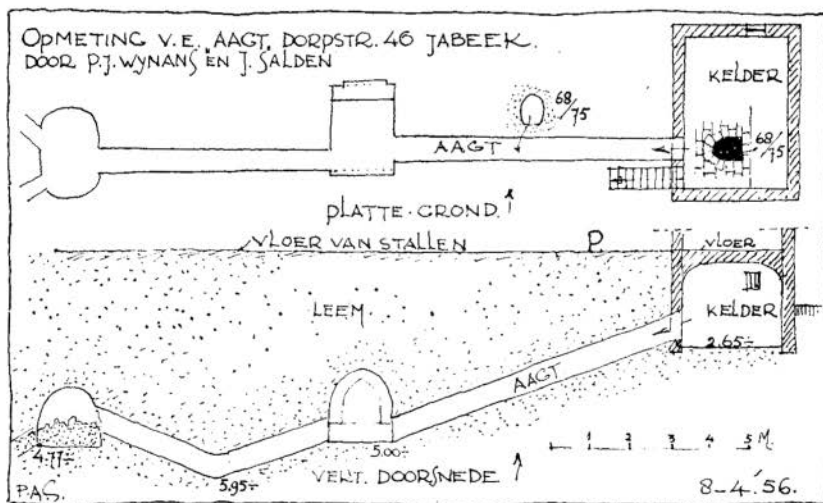
Het beperken van die lichtopeningen was een gevolg van het feit, dat men toch meestal in de buitenlucht vertoefde. 's Avonds hechte men meer aan beslotenheid tegen weer en wind en beveiliging tegen ongenode gasten. Bovendien waren die kleine lichtopeningen enkel voorzien van glas-in-lood ruitjes, zonder vitrage of gordijnen. De boer deed 's avonds of bij sterk zonlicht de luiken dicht. In stal of schuur trof men ook wel luikjes aan, waarvan het vierkant bespannen was met een stuk blaas. Overigens kwam verse lucht naar binnen via de bovendeur en in het plafond was er steeds het „Schwaamlook”. Het open schoorsteenkanaal was zo ruim, dat het maanlicht tot in de heerd kon vallen. Buitendaks was meestal op de schoorsteen een aarden pot zonder bodem geplaatst, om hagel en regen zoveel mogelijk buiten de heerd te houden en ook om de uitlaat zo hoog mogelijk boven het strodak te brengen.

Een schoorsteenveger kwam er nimmer aan te pas, daar het rookkanaal op alle afvoer ruim berekend was. Het was een vierkante toren, geheel op zichzelfstaande midden in het huis, soms met een doorsnede van  $1.50 \times 1.50$  M. Zwarte Piet voelde er zich best thuis. De grote „schouw” met het open vuur gewoon op de grond was het centrale punt der woning en niet alleen een bron van warmte, doch ook meestal de enige lichtbron

bij winter-avonden. Ruim 300 jaar geleden bestond er in dat gewone huis nog geen schoorsteen. Er was alleen een luik in het plafond, waardoor de rook naar de zolder trok. In voor- en achtergevel op zolder was er evenwel een gat, waardoor rook kon ontsnappen. Die rook en die trek op zolder beschermde het strodak tegen ratten, muizen en verder ongedierte, waardoor de dakbedekking véél langer meekon. In de winter werden de gaten in voor- en achtergevel met stro dichtgestopt om maar geen warmte verloren te laten gaan. De rook moest dan ontsnappen door spleten en kieren. De enorme zolderruimte kon trouwens heel wat rook bergen, vóórdat men er beneden last van kreeg. Bovendien geeft droog hout weinig rookontwikkeling.

Het was er best wonen binnen die lemen wanden. Ze hadden door hun structuur van leem, hout en stro iets van de wollen deken: vele kleine geïsoleerde luchtcellen. Al was de wand nauwelijks 10 cm. dik, het isolerend vermogen staat gelijk met een baksteenmuur van 35 cm.

Opvallend is steeds de lage deurhoogte, voor vrouwen en de man van middelmatige lengte wel voldoende, maar de meer rijzige persoon moet er steeds zijn hoofd neigen om niet in aanraking te komen met de bovendorpel. De moerbalk midden in het vertrek bevond zich meestal ook niet op grotere hoogte. Vermoedelijk was het slag mensen vroeger kleiner van stuk.

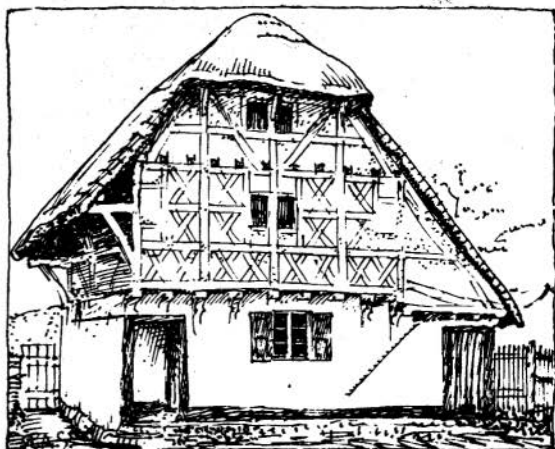


Afb. 13.

De kelder was gewoonlijk een aardgat, bereikbaar vanuit een van de twee vertrekken langs een trapje dwars onder de alcoof door. Zo'n aardgat kon alleen gemaakt worden als de ondergrond uit leem bestond. De wanden en het gewulf werden glad uit de leem gestoken en met witkalk bestreken. De breedte was gewoonlijk ongeveer twee meter.

In een hoek, bij de grond, vindt men op sommige plaatsen een z.g.

„aacht”. Het is een geheimzinnige kruipgang uit een tijd, toen de mens veiligheid zocht diep onder de grond. Zo'n gang is in de leem uitgestoken en zo nauw, dat iemand er slechts kruipend op knieën en ellebogen door kan. Een wat dik persoon heeft moeite zich er doorheen te werken. Slechts weinigen hebben nu de moed er een tiental meters in door te dringen. Men krijgt er engtevrees, temeer daar men niet weet, waar de gang heenvoert. Gewoonlijk is er echter na een tiental meters een ruimte, waar men rechtop kan staan en ook kan gaan zitten. Van hieruit gaan meestal twee smalle kokers links en rechts naar boven. Zij kunnen alleen dienst hebben gedaan voor ventilatie en misschien ook om verbinding te krijgen met de buitenwereld. Die schuin naar boven lopende kokers zullen wel uitgemond hebben in de schuur of schop achter de stallen, waarschijnlijk op ruime afstand van elkaar. Sommige aachten stonden



Afb. 14.

Vakwerk in rijke uitvoering te Wittem. Het dak is nog met stro gedekt.

voor dit doel in verbinding met een in de nabijheid gelegen waterput. Van die aachten weet men niet veel, ook niet in welke tijd ze gemaakt werden en wie van de huisgenoten er gebruik van hebben gemaakt. Er is wel eens verondersteld, dat vrouwen er in veiligheid gebracht werden voor doortrekkende ruwe soldatenhorden, die er niet voor terugschrokken, vrouwen mede te voeren.

Voor een paar honderd jaar deed men nog weinig aan verfwerk. De Lodewijkstijlen brachten het verven. Het vakwerkhuis was echter zonder verfwerk. Het was een gulden tijd voor baron de La-ma-rotte. En toch bleef het houtwerk honderden jaren gezond. Ook poorten, luiken en deuren behielden de verweerde natuurlijke houtkleur. Het was allemaal hard hout. De toepassing hiervan was in de loop van de tijd zo geperfectioneerd, dat het nergens kon verstikken. Wind en lucht zorgden voor de instandhouding. Zelfs het door leem bedekte rijgwerk van de wanden blijkt bij afbraak nog weinig geleden te hebben als gevolg van de poreusheid van leem en stro. In de vorige eeuw is men deftiger geworden en begon men de houtwerken een kleurtje te geven. Men nam wat lampezwart met als bindmiddel ondermelk en een vleugje zout. Vandaar die grijsblauwe kleur.

## VOORBEREIDINGEN TOT DE BOUW.

Tot in de vorige eeuw nog was en bleef de boer zijn eigen bouwmeester. Bij hem berustte niet alleen de leiding, maar hij deed ook het meeste werk zelf. (Wekenlang had hij met zijn helper in de zaagkuil gestaan en vele boomstammen tot balken en planken verwerkt. Veel hout had hij reeds lang in de „aalpoel” liggen ter verduurzaming. Evenals de timmerman had ook hij een goede kijk op de gebruikelijke constructies. Het bouwen en plannen zat hem immers al duizenden jaren in het bloed! De lange wintermaanden boden hem gelegenheid de nodige voorzieningen te treffen om in het voorjaar te kunnen beginnen. Voor het vakwerk had hij echter hulp nodig van de „rameeker” of „schrijnwerker”, die toen nog van de ene naar de andere plaats trok. Er waren er, die niet alleen een goede kruiwagen of boerenkar konden maken, maar ook bedreven in het uitmeten en samenstellen van vakwerken. Daarvoor was een goed ontwikkeld „ruimtelijk” denkvermogen nodig, door het ontbreken van bouwtekeningen. De vakwerkbouwer maakte een uitslag ware grootte op de grond. In de oude akten wordt de grootte van een huis aangeduid door 2, 3 of 4 gebinten. Een huis van 3 gebinten was dan ongeveer  $5 \times 10$  meter. Een gebint betekende de *afstand* tussen twee kapspanten =  $\pm 3\frac{1}{2}$  meter.

Was de timmerman er een van de „oude schtiel”, zo stelde hij hoge eisen aan het door de boer ter beschikking gestelde materiaal, want alle hout was voor hem nog lang geen timmerhout. Dat moest eeuwen meekunnen. Het hout voor vakwerken, meestal eiken- of essenhout, behoefde niet allemaal droog te zijn. Het hout met de gaten kon vers, terwijl het hout met de pennen wèl droog moest zijn. Voor deuren, ramen, vloerdelen, evenals voor gebint- en zolderbalken, werd meestal eikenhout gebruikt. Het behoefde ook niet recht of kantig te zijn, de timmerman wist er wel raad mee, zelfs als aan het gehele gebouw niet één hoek haaks was. In de gedachte van de boer had iedere balk of stijl reeds zijn bestemming, al naar de zwaarte en kromming van het materiaal. Hierdoor kreeg elk

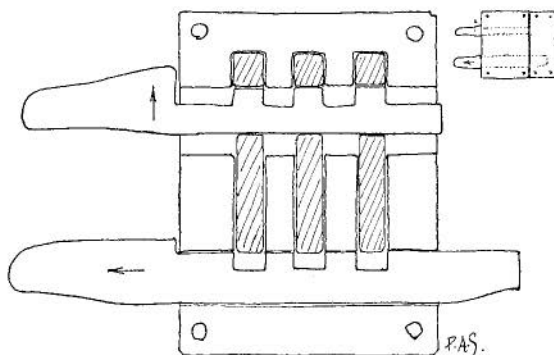
Afb. 15.

Zijgevel van een vakwerkhuis met overkraging te Born.



onderdeel iets eigens, hetgeen zo zeer bijdroeg tot de grote levendigheid van het vakwerkstramien. Het stijl- en regelwerk was overigens streng symmetrisch als gevolg van het in lengterichting doorzagen der stammen. De zaagkant keerde men steeds naar buiten, terwijl dan de onbewerkte „wankant” naar binnen viel. Die wankant werd later toch door het pleisterwerk aan het oog onttrokken. Vanwege die wankant was het meestal nodig de regel in te passen, voorzien van een z.g. „baardpen”: een typische houtverbinding der vakwerken. Nu noemt men zoiets een contramal. Alle verbindingen, tot zelfs die van de latten onder het strodak, maakte men met eiken- of essenhouten pinnen. Gesmede nagels trof men enkel aan op de buitendeur of op de grote poort.

Bij aanhoudende slechte weersgesteldheid stak men als tijdverdrijf maar mandenvol van die pinnen; meer dan er nodig waren. Die moesten dan wel achteraf weer stiekem voor de bouwheer weggemoffeld worden. Ook voor sluit- en draaiwerk wist men uit hout zeer bruikbare dingen te maken, zoals rattenvallen, of molens, die door water of wind werden voortbewogen. In tekening No. 16 geven we de constructie van een houten deurslot, zoals men nu nog hier en daar op schuur- of staldeur kan aantreffen. Het is een slot met drie klavieren, zoals een modern Lipsslot die ook heeft, doch zonder vering. Zelfs de sleutel steekt er altijd op. Door de oningeweide is ze echter zo maar niet te openen, omdat dit slechts kan, wanneer men gelijktijdig beide handen er voor gebruikt, hetgeen een ongewone manipulatie is.



Afb. 16.  
Houten deurslot.

Het vervoer van mergelblokken uit de blokberg werd in de vorm van burenhulp verricht. De stenen voor het metselen van de dikke schoorsteen waren de vorige zomer in de zon gedroogd, tenminste als voor dit doel geen mergelblokken gebruikt werden. Pannen waren te kostbaar, daarom dan maar een dik en warm strodak, ver en beschermend over de lemen wanden uitkragend. Het teenhout, waarmede het strodak en de kanten doorvlochten werden, lag al geruime tijd in het water om het soepel te houden. Massa's „schoofstro” waren voor het dak nodig, gezuiverd van onkruid en andere minderwaardige bestanddelen. Het stro moest, met het teenhout, dat door een grote kromme naald, de „witsenslang” gestoken was, aan de latten en geerden geregen worden.

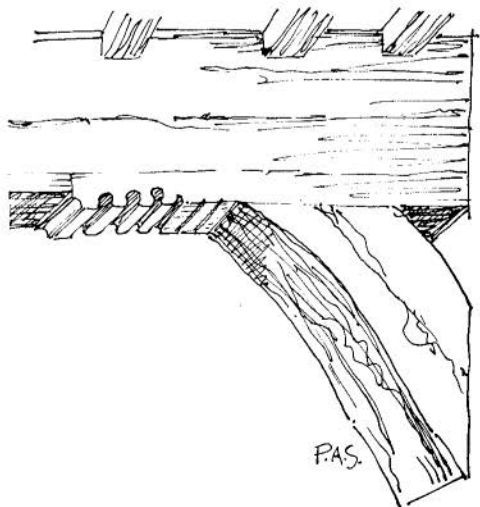
De leem voor de wanden had ook al een voorbereiding ondergaan. Ze was z.g. „uitgevroren” en meerdere malen omgezet. Deze bouwstof was dan kleverig en goed samenhangend. Leem dolf men naast het huis uit de grond. Meteen was dan ook de mestkuil ontstaan. Men vermengde de lemen bouwstof met een zo groot mogelijk kwantum gehakt stro, want hoe meer stro de leem bevatte, des te hechter en doelmatiger de bepleistering.

## DE OPRICHTING VAN HET BOUWWERK.

De vakwerkconstructies paste men in onderdelen op de werkbank in elkaar; elk onderdeel was voorzien van een met de beitel ingekapt nummer (romeinse cijfers). Deze treffen we nu nog alom aan. Op de bouwplaats werd op de grond een groot deel van een gebint in elkaar getimmerd, juist op de goede plek. Door aanwending van dommekrachten en met burenhulp trok men dan in de letterlijke zin van het woord het geval omhoog, passend op het voetraam, dat alreeds op de fundering bevestigd was. Men stak de pennen door de gaten, die in de stijlen gestoken waren en deed er de sloten in. De opgerichte gebinten dienden nu verder tegelijk als ladder en stijger om het geraamte verder te kunnen voltooien.

Bijzondere zorg vroegen de zware moer- of gebintbalken, die immers zonder tussenondersteuning zolder en dak te dragen kregen, en tevens tot taak hadden om de nodige verbindingen tot stand te brengen tussen de tegenover elkaar staande wanden. Door middel van sleutelstukken en consoles wist de timmerman de draagkracht en duurzaamheid ervan te verduidelijken.

„Tussen de regels” der wanden plaatste men om de 50 cm de standers (vitschen) om daar tussendoor het teenhout te winden. Die standers sloten onder en boven in een rond gat of in een groeve. Nadat de dakbedekking aangebracht was, kwam een allerbelangrijkst materiaal aan de beurt, nl. de leem.



Afb. 17.

Moerbalk, console en sleutelstuk in het Dinghuis te Maastricht.



Afb. 18. Oude woonkeuken te Groot Genhout.  
De balken zijn nog niet rondgepleisterd.

Nadat deze de reeds beschreven voorbereiding en vermenging had ondergaan, bracht men ze, met krachtige worpen, eerst aan de binnenzijde aan, zo krachtdadig, dat de leem om het vlechtwerk heenkrulde. Een paar maanden later, als die leem droog was, begon men met de buitenafwerking. Hieraan hielpen mee burens en buurmeisjes. Het werd dan een gezellige boel en voor menigeen een gereede aanleiding om ook wat mee te helpen pleisteren en plakken. Figuurlijk en letterlijk!

Bij de buitenwanden voerde men de eindafwerking uit met een laagje geslipde leem, vermengd met fijn hooi of haren, alles goed recht en glad uitgestreken. Tenslotte bestreek men de leemwanden met witkalk, waardoor herstellingen konden weggewerkt worden en een fraaier uiterlijk ontstond. Hierdoor vormde zich ook een huidje, waarlangs het regenwater beter afloep. Langs de voet van de huizen bewerkte men een strook met teer ter bescherming tegen het opsputten van dakdruppels. Kan er vanuit de grond vocht omhoogtrekken, zo komt dit door de lemen wand niet licht naar binnen, omdat de natte muur snel opdroogt en aan de buitenzijde een verweerd huidje ontstaat, waarlangs het regenwater grif afloopt. Gebruikelijk en noodzakelijk was het wel om jaarlijks de nodige herstellingen te doen, daar anders het verval snel zou vorderen. Dit bijwerken en in orde maken was de taak van de boer zelf. Hij deed dit gewoonlijk zo tegen de bronkkermis, als hij zijn jaarlijkse gasten kon



Afb. 19. Vakwerkwoning met stro gedekt te Merkelbeek (17e eeuw).

tegemoetzien. Na die jaarlijkse verschoning hing er de lucht van teer en kalk nog dagenlang om en droeg zo bij tot de ware kermisstemming. Leem had men verder ook nog nodig om een laag aan te brengen op de zoldervloerplanken terwille van het graan, dat er opgeslagen werd. In dit geval pleisterde men geen plafonds, doch bleven de vloerplanken en zolderbalken van onder zichtbaar. Toen men er later toe overging die plafonds „rond” te pleisteren, moest men op zolder die leemlaag verwijderen, daar anders het van lucht afgesloten hout zou verstikken. Verder maakte men een aangestampte vloer in de woonvertrekken, op de deel en in de schuur. Voor een goede vloer werd in de leem runderbloed verwerkt. Aan die vloeren besteedde men veel zorg. Herhaaldelijk werd de leem omgezet en tenslotte met de stamper bewerkt totdat het vet er bovenop dreef. Zulk een vloer bleef dan wel 30 jaren zonder gebreken. De vloeren der stallen plaveide men met dikke rolstenen. De woonvloer in de keuken werd wel eens belegd met kleine rolsteentjes in een eenvoudig en sierlijk patroon. Zelfs wist de boer een prima harde vloer te maken uit kolenas en kalk met meulestöb. De opening tussen het ver buiten de wanden overstekende strodak werd ook afgesloten met rijg- en vlechtwerk, dat weer aan beide zijden met leem bepleisterd werd. Deze horizontale leemwand noemde men „op de wurm”. Daarop werd gewoonlijk het een en ander geborgen, dat min of meer afgedankt was en men toch nog niet wilde missen. Het bleef er





Afb. 20. Huis Du Prés in de Dorpstraat te Geleen.  
In 1611 werd tegen het vakwerkhuis een stenen voorbouw geplaatst.

liggen, bedolven onder het stof, generaties lang, totdat men in een nieuwe tijd weer belangstelling ervoor kreeg. Zorgzaam werd het hersteld om dan terecht te komen in musea of bij de liefhebber voor dingen van een vergane cultuur.

## HET INTERIEUR EN DE BEWONING.

Het vakwerkhuis bezat gewoonlijk twee woonvertrekken, naast elkaar gelegen of gescheiden door een klein portaalje, waar de trap was naar de zolder, die dan was afgesloten door een deur. In een der twee vertrekken bevond zich de heerd. In de winter was dit het woonvertrek, maar in de zomer betrok men het andere, om geen last te hebben van de vlammeende heerd en de rook. De heerd beschouwde men als een gewijde plek, het hart van de woning. Bij die heerd vonden diverse ceremonies plaats o.a. bij overdracht van het huis. „Overeykinge van Rys en aerde, opschorten van de haele, op en toedoen der Deur en vier en Rookc laeten opgean” (Gicht-Reg. L.v.O. blz. 211, Gem.-Arch. Heerlen). Ook moet het gebruik bestaan hebben om in de fundering van de schoorsteen een bezem in te metselen.

Onder de grote rookvang hing boven het vuur aan de haal de zwartberookte „moor”. De vloer was meestal van aangestampte leem, min of meer hobbelig, zelfs met kuilen, waarin de baarpot een vaste plaats vond. De wanden werden jaarlijks tegen de kermis gewit. Het plafond, de moer-

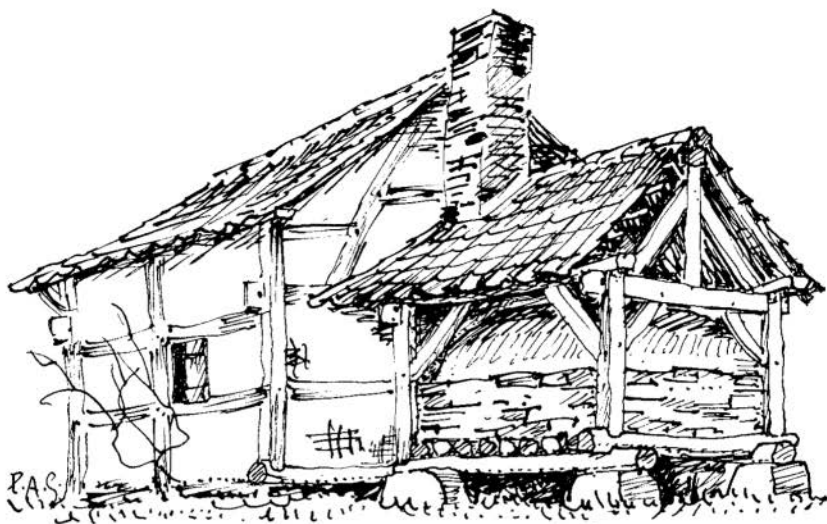


Afb. 21. Oude vakwerkboerderij te Geleen.

en kinderbalken, alsmede de zolderplanken, bleven dan zwart berookt. Wanneer het plafond „rondgepleisterd” was, kreeg het ook jaarlijks een witbeurt. Vanaf november (slachtmaand) hingen er de zijden spek, hammen en worsten te drogen aan in de balk met ringen bevestigde stokken: voor de kleine man de meest gewaardeerde plafondversiering. Tegen de rookvang boven de heerd en ook in de rookvang hing men de hammen, die gerookt moesten worden. Om de hammen *in* de schoorsteen te hangen gebruikte men een grote ijzeren vork, die tussen de twee tanden voorzien was van een kaarsje om bij te lichten.

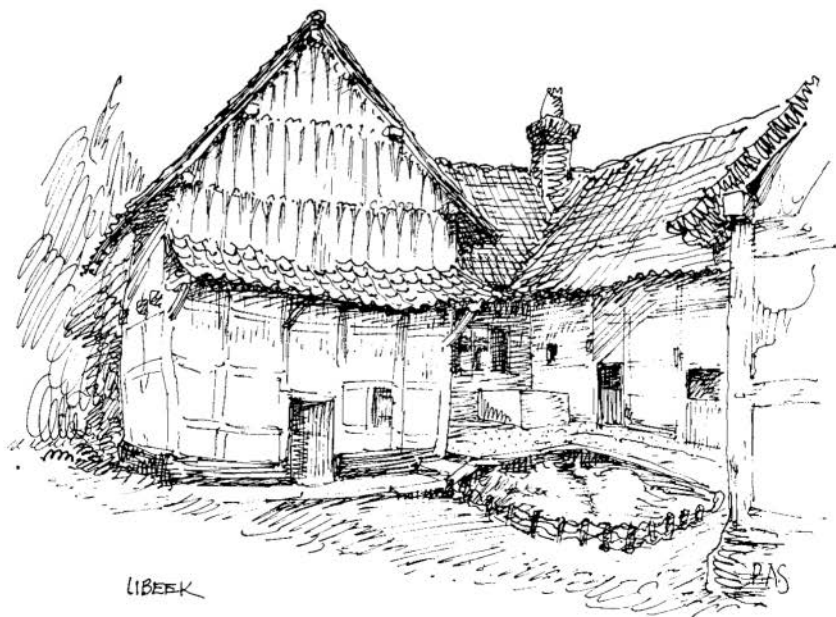
Onder het hooggeplaatste raam met glas-in-lood ruitjes stond de lange bank achter de tafel. In die bank kon van alles geborgen worden met behulp van de opklapbare zitting. Zelfs de zuigeling werd er wel ingestopt. Ook diende zij dikwijls tot legerstede. Men vond dan wel eens een bank, die uitklapbaar was en zo tot legerstede diende voor twee of meer personen. De slaapkamercultus was in de vorige eeuw nog niet doorgedrongen in de huizen van de gewone mensen.

Het 5 cM dikke eiken tafelblad langs die vaste bank, waarop de kinderen meestal zaten, was voorzien van ronde kuiltjes, waarin hun het eten



Afb. 22. Bakkus met schtaokus te Spaubeek.

gedaan werd. De peuters konden de centrale etensschotel nog niet bereiken. Met hun handjes brachten ze het eten naar binnen. In dat vertrek vinden we verder nog enige stoelen en de „kroekebank”. Stoelen, tafel en bank waren van blank eiken- of essenhout, zo zwaar als lood. Wekelijks werden ze met mergel mooi blank geschuurd. Daarna



Afb. 23. Lemen gevel, beschermd door stroguirlandes en luifel te Libeck.

Afb. 24.  
Vakwerkgevel  
onder pleisterwerk,  
hoek Markt-Gats  
te Sittard.



bestrooide men de vloer met wit zand en voor de buitendeur legde men een „strowisch”. Op zondagochtend werd de vloer schoongeveegd. Met deze eenvoudige middelen schiep men een echte zondagse stemming.

De „kroekebank” was een stellage tegen de muur, waarop onderaan grote potten en ketels konden worden gezet. Bovenaan was er in de rekken plaats voor borden en schotels. Het was er in die vakwerkhuizen overigens even sober als in een kloostercel, maar alles sterk en eerlijk. Om de heerd hing een huiselijke sfeer, die nog benadrukt werd door de immer aanwezige penetrante geur van brandend hout.

Met vuur en licht ging men uiterst behoedzaam om. Eigenlijk behoorde dit alleen in de heerd. Ook het olielampje hing daar veilig. Bij avond of nacht maakte men geen gebruik van licht. Alles moest zo maar op de tast af gebeuren. Uit de oorlogstijd weten we, dat men zich daaraan kon wennen. Alleen in de wand tussen de keuken en de koestal was een nisje, voorzien van een ruitje, waar men het olielampje kon plaatsen, waardoor er door dat ruitje wat licht viel in de stal. Later kwamen de stallantaarns. Lucifers waren er nog niet. Men nam een houtsplinter uit de snipperbus en stak die aan in de heerd ofwel men moest met tondel en vuurslag het vuur zien te fabriceren.

Het roken van de open pijp werd nimmer toegestaan. Deze moest steeds met een dop atgesloten blijven. In schuur en stal was het roken strafbaar. Het was dan ook een grote ramp voor het gezin, wanneer een huis, stal en schuur tot de grond toe afbrandden. Men hielp dan echter de getroffenen op alle mogelijke manieren. Bevriende boeren trokken er op uit met de oogstkar, ook naar de naburige dorpen, om een inzameling te houden. Gewoonlijk bestond de bijdrage uit bossen stro en ook uit toezeggingen om dit of dat hout maar te gaan kappen. Hout en stro was er weer!

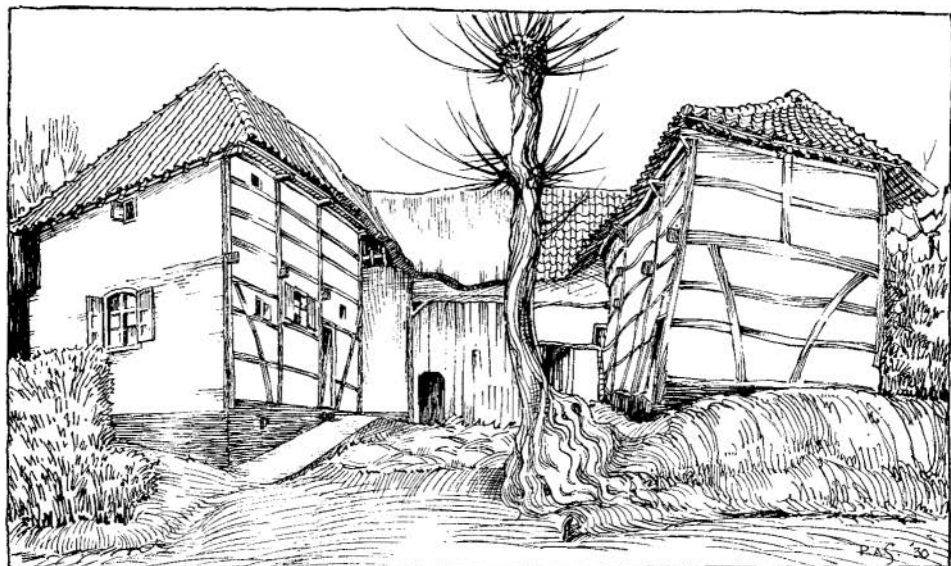
Als slaapgelegenheid dienden alcoven en „bedkoetschen” met deuren en verdere betimmeringen. De dorpstimmerman had er op zijn manier de in zwang zijnde stijlen vertolkt. Voor en na werden die deuren aan antiquairs verkocht, om er weer kasten van samen te stellen, die dan in de huizen der liefhebbers terechtwamen.

In de alcoof vond men aan het voeteneinde meestal een kribje getimmerd voor de zuigeling en aan het hoofdeinde een plank om er wat op te zetten. Tot in de 19e eeuw waren de slaapgelegenheden nog weggestopt in verloren hoekjes, onder de trap, en dergelijke. Op zolder werd niet geslapen, deze diende voor berging enz. Men vond er grote, niet te verplaatsen strooien „karen”, waarin de boer zijn producten bewaarde.

In het tweede vertrek borg men datgene, wat men graag uit de voeten



Afb. 25. Huis op de Berg te Geleen.



Afb. 26. Open erf te Sweijkhuizen (nr 72).  
Nog voor een gedeelte met stro gedekt.

had: de baktrog, de kist met kleren en linnengoed, spinnewiel, klompen, enz. Ook daar vond men steeds een alcoof.

In dat vertrek werd bij overlijden de dode „op schoof” gelegd. Er werd gezuiverd stro op de lemen vloer uitgespreid, waarop de dode kwam te rusten, alvorens de inkisting kon plaats hebben. Over de dode spreidde men een laken en daarop kwamen drie „stro-kruisjes” te liggen. Op het hoofd, de borst en de voeten.

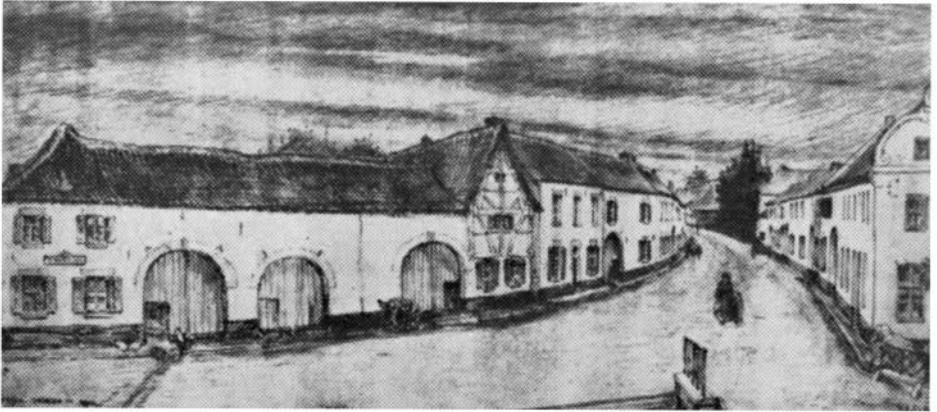
Het schoofstro werd later bijeen gebonden en achter het huis verbrand. Dit „schoofstro” mocht niet op de mestvaalt terecht komen.

Een dergelijke symboliek bestond ook voor het begraven of verwijderen van een nageboorte, deze mocht alleen begraven worden tussen de dakdrup en het huis. De jonge vader die daar nog niet van afwist, kreeg van de ouderen te horen, dat hem de duivel zou halen als hij dat niet zo gedaan had.

Toen het haardvuur niet meer geheel open kwam te liggen, maar besloten in kachel of fornuis, was ook de behoefte om van Pasen tot Allerheiligen te verhuizen naar de voorkamer niet meer noodzakelijk.

Het tweede woonvertrek ontwikkelde zich nu tot een „goede kamer” met een vloer van rode plavuizen.

In de goede kamer hield men ook herberg. De klanten gingen via de luif en de woonkeuken naar dat vertrek. In de week bleven de bezoekers gewoonlijk in het eerste vertrek (de kamer-keuken) bij de huisgenoten zitten.



Afb. 27. Een Limburgse dorpstraat in 1903. Één vakwerkgevel heeft er nog stand gehouden. Achter de gewitte baksteengevels bevond zich nog veel vakwerk.

Naast de luif, of ook wel „schprunk” genoemd, bevond zich de mestvaalt met de aalpoel. Gewoonlijk strekte zich die poel uit langs de gehele mest en was omzoomd met vlierbomen die daar welig tierden.

Die vlier was ook weer iets dat bij het huis hoorde! Hij stond er niet alleen voor de fraaiheid, maar had tevens zijn nut. Het dichte bladerdak overschaduwde in de zomer deze poel tegen zonnebrand. De zoetgeurende bloesem gebruikte men na gedroogd te zijn om er thee van te zetten tegen verkoudheden. Ook de zwarte bessen gebruikte men om er een soort abdij-siroop uit te bereiden en om een bijsmaakje te geven aan gebak. Zelfs het sap uit de wortel diende voor medicijn.

De rechte stokken waren prima gaarden voor de dorsvlegels, omdat het hout zo bijzonder glanzend en zacht in de hand lag.

De jongens wisten er hun klapbuizen uit te maken en de schaapherder zijn breischede. Een tak met grote bladeren nam men mee naar „’t huske”. De vlier was zoveel als de levensboom voor de boer.

Bij het huis hoorde ook de wilde kastanje en-notenboom ter bescherming tegen blikseminslag. Deze forse, boven het huis uitgaande, bomen werden bij inslag natuurlijk eerder getroffen dan het huis zelf, zulks temeer daar dit soort bomen de bliksem aantrekt. Ook de „bindwilg” ontbrak op geen enkel boerenerf.

Achter de twee genoemde woonvertrekken liggen de stallen en de schuur. Alles onder één zadeldak. Nog verder naar achteren, op een afstand van tenminste 60 voet van de schuur, met het oog op het brandgevaar, ligt de bakoven. Het stookhuis voor de bakoven was gewoonlijk het atelier van de boer. Daar knutselde hij aan zijn gereedschap of tuig, hakte er brandhout, vlocht er manden of sneed er zijn klompen. Daar had hij ook zijn geladen hagelroer verborgen ingeval er iets onder schot mocht komen. De bouwtechnische problemen voor de bakoven in de loop der tijden, zouden ons een verhaal op zich zelf kunnen bieden.

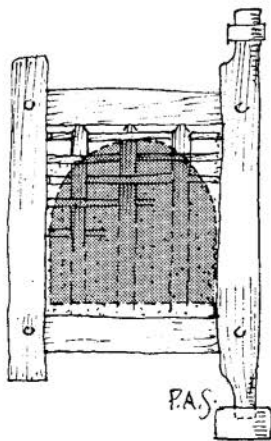
## HET EINDE....?

Zo tegen de helft van de vorige eeuw kwam een definitief einde aan de vakwerkbouw. Het bouwhout werd dun en schraal. De echte vakwerkbouwers waren er niet meer. Herstellingen deed men al meer en meer in baksteen of mergel, vooral aan de slagregenzijde en langs de straat. De nieuwbouw, ook die voor de kleine man, werd in steen uitgevoerd. Het gevolg hiervan was weer, dat men zich voor lemen wanden ging schamen en tevens een middel zag om van het jaarlijkse onderhoud af te komen. Vóór langs de gevels (vooral straatgevels) werd een nieuwe baksteengevel gemetseld danwel voorzag men de vakwerk wanden van een pleisterlaag. Men spande hiermede het paard achter de wagen, omdat de wanden toen wegens gebrek aan „adem” gingen rotten en het vocht het huis niet meer uitkon. De wereld veranderde snel en daarmee ook de mens en zijn onderkomen.

Nú bezit elk dorp of gehucht in Zuid Limburg nog van die vakwerkhuisen. Jammer genoeg verkeren de meesten in slechte toestand, omdat het onderhoud onvoldoende is. Het zal zonder bijzondere maatregelen niet zo lang meer duren of ze zullen zo goed als allen verdwenen zijn. Dit zou een verlies zijn van grote cultuurhistorische waarde. Bovendien een gevoelig verlies voor het landschappelijk schoon, waardoor het aantrekkelijke der streek voor vreemdeling en tourist verloren gaat. Juist die romantische witte stulpen met hun natuurlijke omgeving geven in ons heuvelland een merkwaardig accent, zo zeer gewaardeerd en bewonderd door de moderne mens, die eens wil ontsnappen uit het zakelijke en jachtige leven om ergens nog een vleugje *echte* romantiek te kunnen aantreffen.

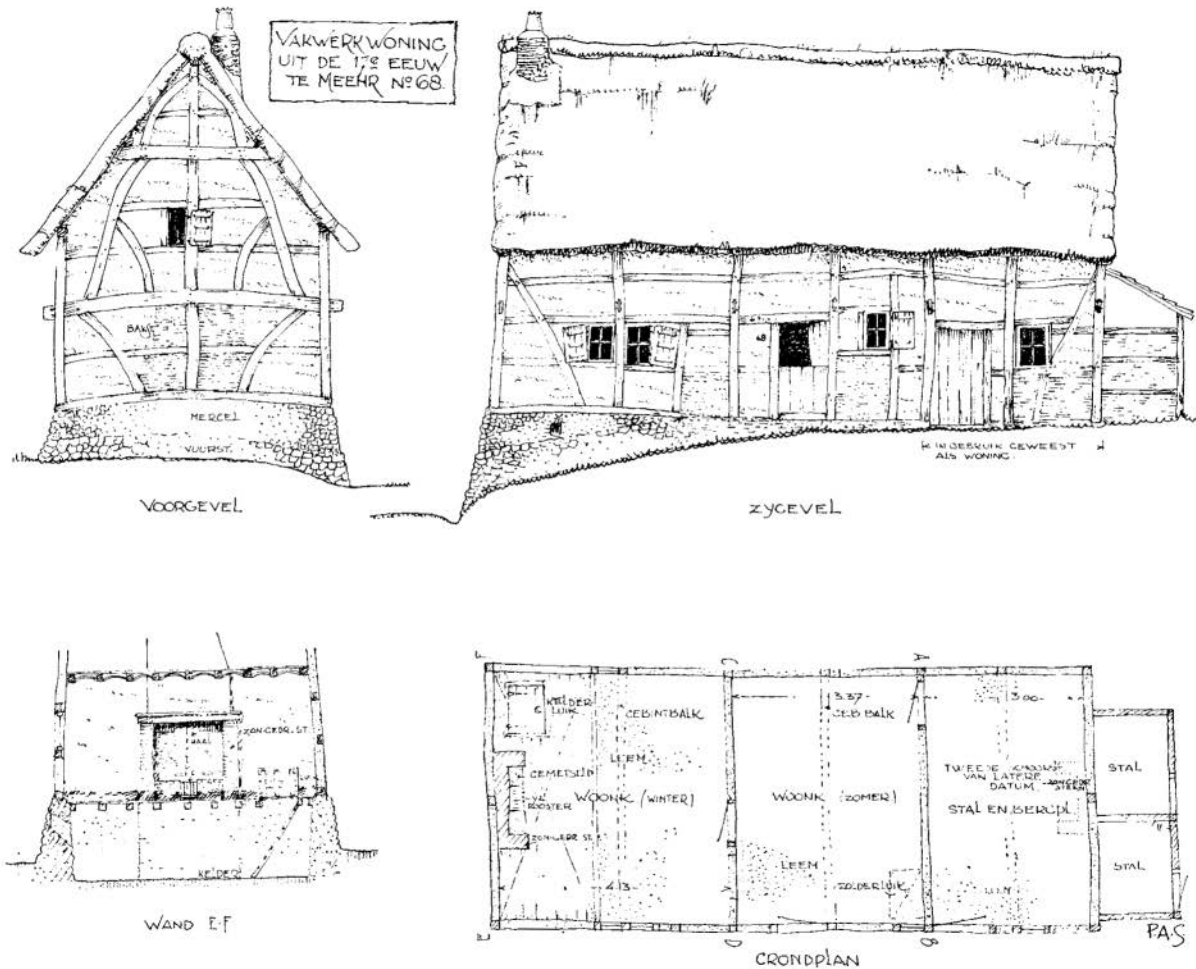
P. A. SCHOLS  
Architect

Geleen 1958



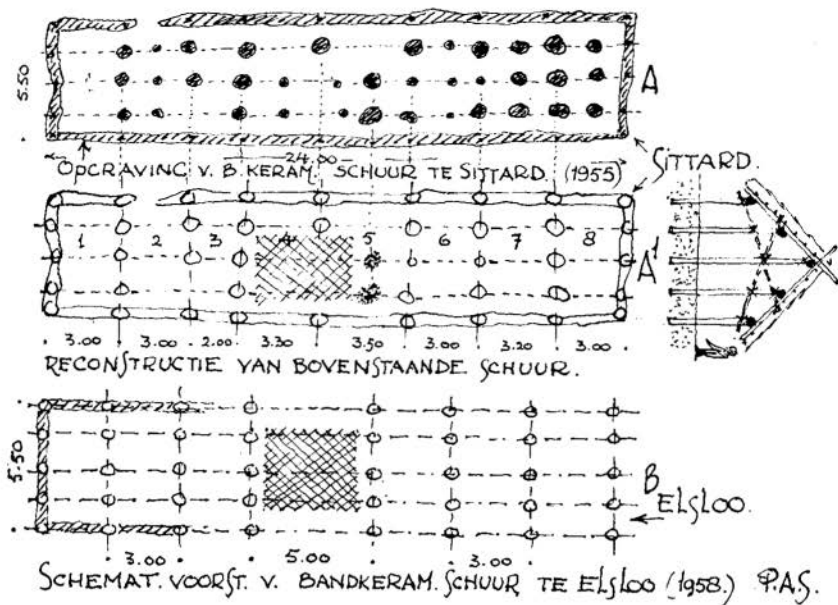
„Gaap's teenge-e-bakkus... ?





Afb. 28 Vakwerkwoning, waarin later een schoorsteen werd aangebracht.  
Zie het rookluik in de voorgevel.

## N.B. naar aanleiding van de recente opgravingen te Elsloo



Figuur A geeft ons het beeld van een opgraving te Sittard.

In figuur A 1, is met weglating van later bijgeplaatste palen de oorspronkelijke toestand weergegeven. Wij zien nu dat de eerste opzet bestond uit 8 vakken van elk ongeveer 3 M. breed, in totaal 24 M.

Om een vrije werkruimte te scheppen waren in de vakken tussen 4 en 5 twee steunpunten weggelaten, maar daardoor werd de overspanning van nok en gording te groot (6,80 M.). Men heeft daarom toen midden in vak 5 twee nieuwe steunen geplaatst, waardoor de overspanning teruggebracht werd tot 5 meter.

Door het plaatsen van dergelijke hulppalen ontstond het geheimzinnige Y-motief in de diverse plattegronden.

Vanwege het te lichte rondhout van nok en gordingen moest men later (zie tek. A) weer nieuwe stutten bijplaatsen, midden tussen de bestaande in. In het vak 4 en 5 zelfs 4 stuks, waardoor de ruimte voor werkplaats niet meer bruikbaar was. Schijnbaar heeft men daarvoor vak 1 bestemd, omdat dit het enige vak was, waar men geen stutten heeft bijgeplaatst.

In het schematische grondplan B uit Elsloo zien wij een dergelijke indeling in vakken, maar hier is de werkruimte al direct in de structuur opgenomen.

Men heeft één vak van 5 M. breed „gepland” voor werkruimte. Misschien heeft men toen al, vanwege die grote overspanning gebruik gemaakt van gebonden „spruitstukken”. Zulk een schuur zal het wel 10 à 15 jaar gedaan hebben, tenminste als ze niet eerder door storm verwoest werd.

Te Elsloo is geen Y-motief meer ontdekt, dit vanwege de betere planning.

Nu nog, in onze gewone vakwerkbouw, zijn de respectievelijke afmetingen vrijwel dezelfde gebleven, zelfs de overspanning van de „dorsvloer”, die steeds een groter vak was, is ongeveer 4,5 à 5 meter.

We krijgen zo de indruk, dat die Bandkeramische schuren al collectief in gebruik waren en dat een ieder uit de gemeenschap verantwoordelijk was voor het werven van vuur, wellicht voor hen het ergste gevaar, vandaar de ligging in het veld op ongeveer 500 M. afstand van het voor hen onmisbare water. Dicht bij dit water moet men hun eigenlijke woningen zoeken!

Afgaande op de logische schurenbouw van tijdelijke aard, moet de Bandkeramische mens, voor wat zijn eigenlijke woning betreft, tot heel wat méér in staat geacht worden.

## LITERATUURLIJST.

- Franquinet, E. : Boerderijtypen in Limburg. Maastricht 1931.
- Fischer, Paul : Bauernhöfe. Neu- und umbauentwürfe für alle deutschen Gaue. München 1940.
- Hekker, R. C. : „De Zuid Limburgse boerderij, een Frankisch hoeventype” in: De Maasgouw jg 1942, nr 4.
- 't Hooft, Ir. P. J. : Nederlandse boerderijen. Heemschutserie deel 9.
- Huygen, C. A. : Zuid Limburg, ons oudste cultuurland. id. deel 73. A'dam '51.
- Klemm, Otto : Fachwerkbauernhäuser in der Nortwesteifel (Aken 1932).
- Lindner, Werner : Das Niedersächsische Bauernhaus in Deutschland und Holland. Hannover 1912.
- Leusen, Ir. W. en Vroom, Ir. H. J. : Boerderijen in Nederland. Uitg. Ned. Heide My (Amsterdam 1941).
- Peters, C. A. : Oud Groningerland, 1912.
- Phleps, Hermann : Deutsche Fachwerkbauten. Die Blauen Bücher. Königstein im Taunus 1955.
- Schols, P. A. : Het heem op de löss in: Bulletin van Het Land van Herle, 1951 nrs 3 en 4.
- id. De Zuid Limburgse boerderij in: De Maasgouw jg 1942, nr 6.
- id. Vakwerkbouw in het ijzertijdperk? De Maasgouw juli/aug. 1948.
- Thiede, Klaus : Deutsche Bauernhäuser. Die Blauen Bücher, 1955.
- Tréfois, Cl. V. : De bouw der boerenhoeven in de zuidelijke Nederlanden. Antwerpen/Utrecht 1941.
- id. Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur, Antwerpen, 1950.
- Völckers, Otto : Dorf und Stadt, Leipzig 1942.
- Dr Modderman : Berichten Rijksd. Oudh.k. Bodemonderzoek, 1956 - VI. id. Mededelingen bij excursie te Elsloo, 2 april 1958.